

ВОЄННІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В ІНВЕСТИЦІЙНИХ ДОГОВОРАХ У КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ КОМПЕНСАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗА НАСЛІДКАМИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

WAR CLAUSES IN INVESTMENT TREATIES IN THE CONTEXT OF ESTABLISHING A COMPENSATION MECHANISM FOR THE CONSEQUENCES OF RUSSIAN AGGRESSION

Загребельна Д.І., аспірантка кафедри міжнародного права

Навчально-науковий інститут Міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена визначенню впливу воєнних застережень, що містять міжнародні інвестиційні договори, на створення та особливості функціонування компенсаційного механізму за наслідками російської агресії. Авторкою наголошено на важливості врахування інтересів іноземних інвесторів при здійсненні компенсації за збитки спричинені внаслідок збройного конфлікту, у зв'язку з можливістю інвесторів ініціювати арбітражні процеси на підставі таких воєнних застережень.

Обґрунтовано важливість використання саме терміну «воєнні застереження», через відсутність єдиного підходу до назви терміну та його визначення.

Проаналізовано досвід інших держав щодо створення компенсаційних механізмів за наслідками збройних конфліктів, з точки зору специфіки розгляду претензій іноземних інвесторів та здійснення компенсації.

Окрему увагу приділено аналізу особливостей формулювання воєнних застережень у міжнародних інвестиційних договорах за участі України, зокрема, проаналізовано застереження в 66 двосторонніх інвестиційних договорах та Договорі до Енергетичної Хартії. У рамках дослідження також було проаналізовано застереження у відповідності до існуючої класифікації. Виокремлено основні складові кожного з трьох видів застережень (недискримінаційних воєнних положень, розширених воєнних застережень та положень, що передбачають строгу відповідальність) та зазначено про вплив кожної зі складових на здійснення компенсації та можливі наслідки.

Проаналізовано поточний стан щодо створення компенсаційного механізму та визначено наслідки, які можуть виникнути з огляду на нехтування інтересами іноземних інвесторів.

Враховуючи світовий досвід та особливості формулювання воєнних застережень в інвестиційних договорах за участі України, надано рекомендації щодо створення та функціонування компенсаційного механізму для інвесторів за наслідками російської агресії.

Ключові слова: компенсаційний механізм, захист прав інвесторів, відшкодування збитків, воєнні застереження, міжнародні інвестиційні договори.

The article is dedicated to determining the impact of war clauses contained in international investment treaties on the establishment and functioning of a compensation mechanism for the consequences of russian aggression. The author emphasizes the importance of considering the interests of foreign investors when providing compensation for losses resulting from armed conflict, due to the possibility of investors initiating arbitration proceedings based on such war clauses.

The importance of using the term "war clauses" is justified, considering the lack of a uniform approach to the name and definition of the term.

The experience of other states regarding the establishment of compensation mechanisms for the consequences of armed conflicts has been analyzed, considering the specificity of examining claims from foreign investors and implementing compensation. Special attention has been given to the specificity of examining claims from foreign investors and implementing compensation.

Particular attention is given to analyzing the peculiarities of formulating war clauses in international investment treaties involving Ukraine. This includes an examination of reservations in 66 bilateral investment treaties and the Energy Charter Treaty, as well as an analysis of war clauses in accordance with the existing classification. The main components of each of the three types of war clauses (non-discrimination war clauses, extended war clauses, and clauses providing strict liability) are identified, and their impact on the implementation of compensation and possible consequences are discussed.

The current state of creating a compensation mechanism is analyzed, and potential consequences that may arise from neglecting the interests of foreign investors are identified. Based on global experience and the specifics of formulating war clauses in investment treaties involving Ukraine, recommendations have been provided for the establishment and functioning of a compensation mechanism for investors affected by the consequences of russian aggression.

Key words: compensation mechanism, protection of investors' rights, compensation for damages, war clauses, international investment treaties.

Постановка проблеми. Останнім часом, набуває особливої популярності питання щодо створення компенсаційного механізму, задля відшкодування збитків, спричинених російською агресією проти України [1; 2; 3]. Здебільшого, порушене питання стосується зруйнованого житла, що зумовлено кількістю зруйнованого та пошкодженого майна такого виду. Однак, при створенні компенсаційного механізму не варто забувати про іноземних інвесторів, адже відсутність положень, які стосуються інвестиційної діяльності, чи неправильне їх формулювання у законодавстві, може призвести до ініціювання арбітражних проваджень та, як наслідок, погіршення інвестиційного клімату нашої держави. З огляду на необхідність післявоєнного економічного відновлення України, такий розвиток подій не є бажаним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Воєнним застереженням як предмету дослідження присвячена низка наукових праць. Наприклад, Спірс С., Фогдестам

Агіус М. розглядають воєнні застереження як одні з найголовніших положень в двосторонніх інвестиційних договорах, що можуть захистити права як державу, так і інвестора під час війн [4]. У той же час, Шрайер К. навпаки критикує інвестиційні договори, через відсутність положень, які б гарантували належний захист прав інвесторів під час збройних конфліктів [5]. Розділ праці Акерманна Т. стосується класифікації воєнних застережень [6]. Дослідження Сабахі Б., Рубінс Н. та Воллес Д. присвячено співвідношенню воєнних застережень та стандарту повного захисту та безпеки [7].

Дотичним комплексом літератури є наукові праці, що присвячені безпосередньо компенсаційному механізму. Значний масив публікацій стосується юридичних особливостей створення самого механізму та можливостей відшкодування збитків [8; 9; 10; 11; 12; 13]. Однак, у цьому контексті, уваги науковців до питання інтересів інвесторів приділено недостатньо.

Мета статті: надання рекомендацій щодо формування компенсаційного механізму за наслідками російської агресії, у зв'язку з можливими заявами інвесторів на підставі воєнних застережень.

Виклад основного матеріалу. Відшкодування інвесторам збитків за наслідками збройного конфлікту в рамках компенсаційного механізму – не є новим явищем в історії. Подібні випадки після Другої світової війни, мали місце щонайменше чотири рази:

1) після агресії Іраку щодо Кувейту. Тоді було створено Компенсаційну комісію ООН. Мандат цієї комісії передбачав обробку претензій та виплату компенсації за втрати та збитки, які були понесені безпосередньо внаслідок незаконного вторгнення Іраку до Кувейту та окупації першим Кувейту [14]. Особливістю діяльності комісії був розподіл усіх претензій на 6 категорій, серед яких одна з категорій, названа літерою «Е» стосувалась претензій представників корпорацій, інших приватних юридичних осіб та підприємств державного сектора. Ця ж категорія включала в себе іноземних інвесторів [15]. Задля ефективності здійснення процедури компенсації категорію «Е» було поділено на підкатегорії: Е1 включала в себе претензії компаній нафтового сектору, Е2 – іноземних компаній, Е3 – іноземних компаній у сфері будівництва та машинобудування, Е4 – державного сектору. Цей кейс може бути корисним для України, завдяки тому, що відразу було встановлено джерело фінансування для здійснення компенсації (відсоток від продажу Іраком нафти);

2) після війни між Ефіопією та Еритреєю також було створено компенсаційну комісію, яка, по суті, являла собою арбітражну процедуру. Кожна з держав групувала усі претензії за 6 категоріями та 5 підкатегоріями, а компенсаційна комісія у складі 5 арбітрів розглядала [16]. Проте суттєвою відмінністю від компенсаційної комісії ООН (за наслідками агресії Іраку щодо Кувейту) було те, що навіть після присудження компенсації, вона не була виплачена;

3) після повалення режиму Муаммара Каддафі у Лівії. Особливістю цього компенсаційного механізму було те, що процес компенсації складався з такої складової як переговори між Лівією та кожним окремим інвестором чи компанією. Проте за своєю процедурою механізм був дуже схожий на судовий процес, адже комісія вирішувала справи на основі фактів, заслуховуючи аргументи обох сторін, щоб встановити суму компенсації;

4) після Боснійської війни було створено Комісію, яка займалась відшкодуванням збитків, що були спричинені конфліктом. Мандат цієї Комісії передбачав розгляд питань виключно щодо пошкодженого чи зруйнованого майна.

Цікавою особливістю розгляду претензій іноземних компаній при кожному з вище є те, що у відкритих джерелах інформації відсутня згадка про аналіз положень інвестиційних договорів. Проте, можемо припустити, що це питання було віднесено до повноважень державних органів.

Що стосується компенсаційного механізму за наслідками російської агресії, то він буде значно відрізнятися від вищезазначених, через масштаби збитків та обставини конфлікту, але інтереси іноземних інвесторів також мають бути враховані.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють взаємовідносини держав та інвесторів є міжнародні інвестиційні договори (двосторонні та багатосторонні). Зазвичай, окрім основоположних положень про захист інвестицій (захист від експропріації, повний захист та безпека, справедливий та рівноправний режим), інвестиційні договори містять й воєнні застереження.

Серед науковців не існує єдиного підходу щодо визначення терміну «воєнне застереження» та навіть єдиної назви (у науковій літературі можна зустріти цей термін під

назвою як «положення про компенсацію збитків» [17; 18], так і «воєнне застереження» [19]). Таку ситуацію можна обґрунтувати відносно невеликою кількістю збройних конфліктів під час яких інвестори зазнавали збитків та недостатнім рівнем дослідження цього поняття. Вважаємо, що доречно використовувати саме термін «воєнне застереження», адже формулювання «положення про компенсацію збитків» не в повній мірі окреслює обставини за яких положення має застосовуватись. Попри те, визначення терміну «воєнне застереження» можна сформулювати як положення, що регулюють питання пов'язані із компенсацією збитків, які зазнали інвестори під час збройних конфліктів, масових заворушень, надзвичайного стану чи інших подібних ситуацій.

При застосуванні воєнних застережень може виникнути плутанина з іншими стандартами, зокрема, у контекстах тлумачення та зобов'язань держави, через те, що деякі інвестиційні договори не розділяють стандарти в окремі положення (статті). Однак, особливістю воєнних застережень є те, що у самому застереженні міститься перелік ситуацій, за яких вони застосовуються (наприклад, війна, повстання, бунт тощо). Підтвердженням цього є відносно невелика арбітражна практика щодо цього питання: у справах «AAPL v. Sri Lanka», «L.E.S.I. – DIPENTA v. Algeria» трибунали дійшли до висновку, що воєнне застереження має розглядатись як спеціальне положення [20, 21].

Що стосується класифікації, то у сучасній науці воєнні застереження розподіляють на недискримінаційні воєнні положення, розширені воєнні застереження та положення, що передбачають строгу відповідальність держав [6].

Недискримінаційними воєнними положеннями називають такі, що мають на меті встановити справедливую компенсацію збитків, без дискримінації у порівнянні з іншими інвесторами. Зазвичай такі положення складаються із одного абзацу. Прикладом такого, може слугувати стаття.

Розширені воєнні застереження – це такі, що встановлюють додаткові вимоги до приймаючої держави, щодо компенсації збитків, понесених інвесторами під час збройних конфліктів. Як приклад, можна навести статтю 4 модельного ДІД Чехії [22].

Положення, що передбачають строгу відповідальність держав встановлюють обов'язок держав, компенсувати всі збитки, які поніс інвестор внаслідок збройного конфлікту, незалежно від будь-яких обставин. Такі застереження дуже рідко прописуються в ДІД. Прикладом може слугувати пункт 1 статті 4 двостороннього інвестиційного договору між Італією та Сирією [23].

Станом на 1 квітня 2023 року, Україна є учасницею 66 діючих двосторонніх інвестиційних договорів (ДІД) [24]. Воєнні застереження кожного ДІД передбачають окремий перелік випадків при яких вони застосовуються. Так, 63 з 66 ДІД передбачають такий випадок як війна, та стільки ж збройний конфлікт, 62 – надзвичайний стан, 44 – повстання, 43 – заколот, 26 – революції, 31 – переворот, 12 – заворушення, 7 – громадські безладдя, у 7 ДІД згадується про бунт, найбільш рідко зустрічається такий випадок як змова – 2 ДІД. До того ж 46 ДІД зазначають, що перелік випадків не є вичерпним, і може бути доповнений іншими подібними діями, що можуть відбуватись на території Договірної сторони. У цьому питанні найбільш цікавим видається формулювання застереження в ДІД між Україною та Португалією [25], адже це положення має відсилання до інших випадків, що передбачені міжнародним правом. Однак, попри відмінності у переліку випадків, при яких має місце застосування воєнних застережень, кожен договір за участі України буде застосовуватись при вирішенні питань щодо компенсації збитків, що настали внаслідок збройної агресії РФ проти України.

Кожен договір за участі України містить недискримінаційне воєнне застереження, яке, по суті, є гарантією

зі сторони держави іноземному інвестору недопущення дискримінації при відшкодування збитків, що настали внаслідок збройної агресії РФ. Аналіз 66 таких застережень показав, що їх можна розподілити на такі, що ґрунтуються на режимі найбільшого сприяння (компенсація збитків має здійснюватись без дискримінації, у порівнянні з інвесторами з інших держав), що ґрунтуються на національному режимі (компенсація збитків має здійснюватись без дискримінації, у порівнянні з власними інвесторами приймаючої держави), та такі, що вимагають найкращого режиму (компенсація має здійснюватись у відповідності до режиму, який є найбільш сприятливим, з точки зору інвестора (інвесторам з інших держав чи власним)). Говорячи про кількість, то застосування режиму найбільшого сприяння до компенсації збитків вимагають 66 двосторонніх інвестиційних договорів, національного режиму – 50, а найкращого режиму – 17. Це дає підстави вважати, що при створенні компенсаційного механізму необхідно враховувати той факт, що будь-яке положення в законодавстві про компенсацію збитків українським фізичним чи юридичним особам буде автоматично застосовуватись до інвесторів з 50 держав.

На додаток, 37 з 66 договорів містять розширене воєнне застереження. Прикладом такого застереження серед українських ДІД може бути п. 2 ст. 4 Угоди між Урядом України та Урядом Королівства Швеція про сприяння та взаємний захист інвестицій [26]. Розширені воєнні застереження передбачають не лише гарантію від дискримінації, а й саме право вимоги на отримання компенсації. Таке положення може бути доповнене переліком конкретних обставин, за яких інвестор зазнав втрат (наприклад, «реквізиції власності інвестора силами чи владою держави» [27], або «руйнування/знищення майна інвестора силами чи владою держави, яке не було викликане воєнними діями, або не вимагалось необхідною ситуацією» [28, 26]).

Ще однією позицією, яку містять розширені воєнні застереження, є вимога до платежів (якщо компенсація здійснюється в грошовому еквіваленті) щодо відшкодування збитків, а саме, вільну конвертацію та негайну оплату (без затримок). Враховуючи наявність недискримінаційного воєнного застереження в кожному інвестиційному договорі – усі виплати інвесторам мають бути проведені майже одночасно, що може призвести до економічних проблем України.

Крім того, договори відрізняються способом відшкодування збитків: деякі договори передбачають у вигляді реституції, інші – компенсації, а у деяких зазначено і про реституцію, і про компенсацію через сполучник «або», що дає свободу вибору державі.

Цікавим, з точки зору тлумачення положень, є специфіка використання прикметників до слів «компенсація» та «реституція», зокрема, в українських ДІД зустрічаються такі: «негайна», «належна», «ефективна», «справедлива та адекватна». Можемо припустити, що під «негайною» мається на увазі здійснення компенсації/реституції без

безпідставних затримок, означення «справедлива» має відсилання до «справедливого та рівноправного режиму», а «адекватна», «належна» та «ефективна» може тлумачитись як здійснення компенсації/реституції у відповідності до ефективної ринкової вартості інвестиції.

До того ж Україна є стороною Договору до Енергетичної Хартії [29] (міжнародно-правовий документ, що містить положення про захист і заохочення інвестицій у сфері енергетики), який також передбачає недискримінаційне (найкращий режим) та розширене воєнне застереження. Таким чином, на компенсацію збитків за найбільш сприятливими умовами мають право й інвестори, що зробили капіталовкладення в енергетичну сферу.

Втім, робота над компенсаційним механізмом в нашій державі вже розпочалась, адже 22 травня 2023 року набрав чинності Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [30]. Даний Закон може стати причиною низки арбітражних процесів, у зв'язку з тим, що стосується компенсації за втрати (житлове нерухоме майно), які понесені виключно громадянами України (фізичними особами), а відповідності до ЗУ «Про інвестиційну діяльність» [31] інвестором може бути і фізична особа. Тому для недопущення погіршення інвестиційного клімату необхідно розпочати роботу над створенням комісії чи групи, яка буде розглядати претензії виключно іноземних інвесторів. Особливістю роботи такої комісії може бути розподіл усіх претензій за державою-походження інвестора, задля здійснення належної компенсації, у відповідності до воєнного застереження, що містить інвестиційний договір кожної окремої держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи досвід інших держав компенсування збитків іноземним інвесторам за наслідками збройних конфліктів, компенсаційний механізм для іноземних інвесторів, які зазнали збитків внаслідок російської агресії має заздалегідь передбачати джерело фінансування, а також складатись з окремої групи чи комісії, яка буде розглядати претензії виключно іноземних інвесторів.

Аналіз воєнних застережень усіх міжнародних інвестиційних договорів за участі України показав, що кожен інвестиційний договір має різне формулювання воєнного застереження, що впливає на особливості компенсації збитків, які інвестор поніс в результаті збройного конфлікту.

У результаті аналізу воєнних застережень та світового досвіду, запропоновано специфіку роботи компенсаційного механізму для іноземних інвесторів на основі розподілу претензій за державою (місцем походження інвестора).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ірина Мудра: Міжнародний компенсаційний механізм – це гарантія справедливості на майбутнє. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/irina-mudra-mijnarodniy-kompensatsiyniy-mehanizm-tse-garantiya-spravedlivosti-na-maybutne> (дата звернення: 05.04.2023).
2. Андрій Костін: Якнайшвидше створення компенсаційного механізму – наш спільний моральний обов'язок перед українським народом. Головна – Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-yaknaisvidshe-stvorennnya-kompensaciinogo-mehanizmu-nas-spilnij-moralnij-obov'язok-pered-ukrayinskim-narodom> (дата звернення: 05.04.2023).
3. Шмигаль: Україна разом із партнерами розробляє спеціальний компенсаційний механізм виплати репарацій – Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/shmigal-ukrayina-razom-iz-partnerami-rozroblyae-specialniy-kompensaciyniy-mehanizm-viplati-reparacij.html> (дата звернення: 05.04.2023).
4. Spears S., Fogdestam Agius M. Protection of Investments in War-Torn States: A Practitioner's Perspective on War Clauses in Bilateral Investment Treaties. *International Investment Law and the Law of Armed Conflict*. Cham, 2019. P. 283–317. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-10746-8_14 (date of access: 05.05.2023).
5. Schreuer C. Investment Protection in Times of Armed Conflict. *The Journal of World Investment & Trade*. 2022. Vol. 23, no. 5-6. P. 701–715. URL: <https://doi.org/10.1163/22119000-12340266> (date of access: 16.06.2023).
6. Investments in Conflict Zones / ed. by T. Ackermann, S. Wuschka. Brill | Nijhoff, 2020. URL: <https://doi.org/10.1163/9789004442832> (date of access: 12.04.2023).

7. Sabahi B., Rubins N., Wallace D. *Investor-State Arbitration*. 2nd ed. Oxford University Press, 2019. 992 p.
8. Голубенко І., Шпак К. Правові аспекти відшкодування шкоди та збитків, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок збройної агресії російської федерації. *Наукові перспективи* (Naukovi perspektivi). 2023. № 4(34). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4\(34\)-384-396](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-384-396)(дата звернення: 11.06.2023).
9. Загоруй Л. М., Загоруй І. С. Аналіз механізму отримання компенсації (відшкодування) у разі порушення права власності в умовах воєнного стану. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. Т. 1, № 101. С. 206–216. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.101.206-216>(дата звернення: 11.06.2023).
10. Koverznev V. O., Ponomaryev S. P. Legal grounds, forms and principles of compensation for damages due to Ukraine by the military aggression of the russian federation. *Economics and law*. 2023. No. 1. P. 43–52. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.043> (date of access: 01.07.2023).
11. Легкова В. А. Відшкодування шкоди через розпочату воєнну агресію. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-39>(дата звернення: 17.07.2023).
12. Mudra I. Approaches to the creation of special institutional mechanisms for compensation of damage caused by international armed conflicts. *Private law and business*. 2022. No. 21. P. 150–156. URL: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2022.21.17>(date of access: 11.06.2023).
13. Тропін З. Проблемні питання імплементації механізмів відшкодування шкоди спричиненої агресією російської федерації. *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 2. С. 19–23.
14. UNCC at a glance | UNCC. Home | UNCC. URL: <https://uncc.ch/uncc-glance>(date of access: 21.05.2023).
15. Городиський І. Досвід Компенсаційної комісії ООН та висновки для відшкодування Україні. Центр права і політики імені Станіслава Дністрянського. URL: <https://dc.org.ua/news/dosvid-kompensatsiynoyi-komisii-oon-ta-vysnovky-dlya-vidshkoduvannya-ukrayini>(дата звернення: 07.06.2023).
16. Cases | PCA-CPA. PCA-CPA. URL: <https://pca-cpa.org/en/cases/71/> (date of access: 22.05.2023).
17. Rym T. Y. COMPENSATION FOR LOSSES AS A WAY OF PROTECTION IN THE INVESTMENT SPHERE OF CONSTRUCTION. *Herald of Zaporizhzhia National University. Jurisprudence*. 2020. Vol. 1, no. 4. URL: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-4.1-09>(date of access: 05.06.2023).
18. Pérez-Aznar F. Investment Protection in Exceptional Situations: Compensation-for-Losses Clauses in IIAs. *ICSID Review – Foreign Investment Law Journal*. 2017. Vol. 32, no. 3. P. 696–720. URL: <https://doi.org/10.1093/icsidreview/six010> (date of access: 09.05.2023).
19. Deroche L. War Clauses In International Investment Law. *McGill Journal of Dispute Resolution*. 2020. Vol. 7, no. 2. P. 37–67. URL: https://www.canlii.org/en/commentary/doc/2020CanLIIDocs3865#fragment/zoupio_Tocpdf_bk_1/BQCwhgziBcwMYgK4DsDwSzlQewE4BUBTADwBdoAvbRABwEtsBaAfX2zhoBMzZg11TMAjAEoANMmyICEAlqJcUj7QA5KfERCYXAnmKV6zdt0gAynIIAhFQCUAogB17ANQCCAOQDC9saTB80KTsliJAA(date of access: 23.03.2023).
20. AAPL v. Sri Lanka, Award, 27 June 1990. *Jus Mundi | Search Engine for International Law and Arbitration*. URL: <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-asian-agricultural-products-ltd-aapl-v-republic-of-sri-lanka-award-wednesday-27th-june-1990>(date of access: 24.06.2023).
21. L.E.S.I. – DIPENTA v. Algeria, Award, 10 janv. 2005. *Jus Mundi | Search Engine for International Law and Arbitration*. URL: <https://jusmundi.com/fr/document/decision/en-consortium-groupement-l-e-s-i-dipenta-v-peoples-democratic-republic-of-algeria-award-monday-10th-january-2005>(date of access: 24.05.2023).
22. Czech Republic Model BIT 2016. Home | UNCTAD Investment Policy Hub. URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5407/download> (date of access: 10.05.2023).
23. Italy – Syrian Arab Republic BIT (2002) | International Investment Agreements Navigator | UNCTAD Investment Policy Hub. Home | UNCTAD Investment Policy Hub. URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/2125/italy---syrian-arab-republic-bit-2002>(date of access: 26.05.2023).
24. Ukraine International Investment Agreements Navigator UNCTAD Investment Policy Hub. Home UNCTAD Investment Policy Hub. URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/countries/219/ukraine> (date of access: 31.03.2023).
25. Portugal – Ukraine BIT (2000) | International Investment Agreements Navigator | UNCTAD Investment Policy Hub. Home | UNCTAD Investment Policy Hub. URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/2804/portugal---ukraine-bit-2000>(date of access: 26.05.2023).
26. Угода між Урядом України та Урядом Королівства Швеція про сприяння та взаємний захист інвестицій : Угода Королівство Швеція від 15.08.1995 р. : станом на 1 берез. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752_706#Text (дата звернення: 05.05.2023).
27. Kuwait – Ukraine BIT (2002) | International Investment Agreements Navigator | UNCTAD Investment Policy Hub. Home | UNCTAD Investment Policy Hub. URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/2323/kuwait---ukraine-bit-2002>(date of access: 26.05.2023).
28. Korea, Republic of – Ukraine BIT (1996) | International Investment Agreements Navigator | UNCTAD Investment Policy Hub. Home | UNCTAD Investment Policy Hub. URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/2283/korea-republic-of---ukraine-bit-1996>(date of access: 26.05.2023).
29. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї. Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів : Договір Орг. Об'єдн. Націй від 17.12.1994 р. : станом на 24 січ. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_056#Text(дата звернення: 26.04.2023).
30. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 07.04.2023).
31. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII : станом на 10 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 26.05.2023).